

**İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN
ANNELERİ İLE OLAN İLİŞKİLERİNİ ALGILAYIŞLARI
VE BU İLİŞKİYİ ETKİLEYEN ETMENLERİN İNCELENMESİ**

*FACTORS AFFECTING THE PERCEIVED RELATIONSHIP BETWEEN
THE SCHOOL CHILDREN AND THEIR MOTHERS*

İlknur PEKTAŞ*

Gönül ÖZGÜR**

* Ege Üniversitesi İzmir Atatürk Sağlık Yüksekokulu, 35100 Bornova/İZMİR

** Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, 35100 Bornova/İZMİR

Anahtar Sözcükler: İlköğretim öğrencileri, anne-çocuk ilişkisi, ilişkinin algılanışı

Key Words: The school childrens, mother-child relationship, perceived of relationship

Bu araştırma, 1998 yılında E.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Hemşireliği'nde Yüksek Lisans tezi olarak yapılmış ve 13-16 Ekim 1999 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleşmiş olan Avrupa Sosyal Pediatri Derneği Yıllık Kongresi'nde (İngilizce) Poster Bildirisi olarak sunulmuştur.

ÖZET

Bu çalışma, İzmir İli Karşıyaka İlçesi'nde bulunan ilköğretim 3. sınıf öğrencilerinin ve ailelerinin özelliklerini değerlendirmek, öğrencilerin anneleri ile olan ilişkilerini algılayışları ve etkileyen etmenleri belirlemek amacıyla tanımlayıcı bir alan araştırması olarak planlanmıştır.

1997-1998 öğretim yılında Karşıyaka İlçesi'nde bulunan ilköğretim okullarında okuyan 6869 3. sınıf öğrencisi araştırma evrenini oluşturmaktadır. Evreni temsil etmesi için 369 çocuk örnekleme alınmıştır.

Çocuklar ve ailelerin sosyo-demografik özelliklerini belirleyebilmek için, araştırmacılar tarafından geliştirilen bir "Anket Formu" ile, çocukların anneleri ile olan ilişkilerini algılayışlarını saptayabilmek için "Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ)" kullanılmıştır.

Araştırma bulgularına göre; tüm çocukların yaş ortalaması 8.90±0.60'tır. Çocukların %50.68'si kız; %47.70'i ailede birinci çocuktur. Çocukların annelerinin yaş ortalaması 33.43±5.22'dir, %57.18'i ilköğretim mezunudur, ailelerin %53.39'unun gelirleri giderlerine göre azdır, annelerin %79.95'i çalışmamaktadır. Annelerin %83.74'ü çocuklarına zaman ayırmaktadır.

Çocukların Aile Kabul-Red Ölçeği toplam puan ortalaması 97.69±27.00'dır. Çocuklarının Aile Kabul-Red Ölçeği toplam puan ortalamalarını etkileyen sosyo-demografik özelliklerin; çocuğun yaşı, cinsiyeti, ailede kaçınıcı çocuk olma durumu, annenin eğitimi, ailenin gelir düzeyi, ailenin çocuk sayısı, çocuğa zaman ayırma durumu olduğu saptanmıştır.

Bu bulgular ışığında, çocuğun yaşı, cinsiyeti, ailede kaçınıcı çocuk olma durumu, annenin eğitimi, ailenin gelir düzeyi, ailenin çocuk sayısı, çocuğa zaman ayırma durumu gibi sosyo-demografik özelliklerden birini taşıyan çocuğun, olumsuz anne-çocuk ilişkisini önlemek için koruyucu ruh sağlığı hizmetlerine ağırlık verilerek, önerilerde bulunulmuştur.

SUMMARY

The purpose of this descriptive field study was to evaluate characteristics of the third class primary school children and their mothers, to determine perceived relationship of children attending to with their mothers, and to establish factors affected relationship in Karşıyaka/İzmir.

Population of the study constitute 6869 pupils of the third class of the school, which continued their education at the 1997-1998 education year in Karşıyaka. Sampling consist of 369 children.

Data were collected by using the questionnaire forms which were; "The Characteristics of Children and Their Families Form" and "Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ)".

According to the findings, the average age of the whole children was found as 8.90±0.60; 50.68% of the children were girls; 47.70% of the sample were single child in the family; the average age of the children's mothers found as 33.43±5.22; 57.18% of the mothers were graduate from the primary school; income of 53.39% of the families were less than their expense; 79.95% of mothers were unemployed; 83.74% of mothers spend time to their children.

The average score of the PARQ were 97.69±27.00. The socio-demographic characteristics which affect the total average scores of the PARQ were: the age of the child, sex, birth order of the children in theirs family, the numbers of children in theirs family, and the time spent by the parents to their children.

In the light of these findings, the age of the child, sex, birth order of the children in theirs family, the numbers of children in theirs family, and the time spent by the parents to their children as mother-child relationship of a child carrying any of those characteristics defined to prevent in negative mother-child relationship, the protective mental health services, important and advices were given.

GİRİŞ

"Biyo-psiko-sosyal bir varlık" olan insanoglunun gelişimi, bütüncül (holistik) bir yaklaşım içinde ele alındığında, doğumundan ölümüne kadarki gelişim süreçleri içerisinde hem biyolojik, hem psikolojik, hem

de sosyal yönden çevresiyle yoğun bir etkileşim içindedir (Kavaklı 1992, Öztürk 1995, Yalın 1996).

Çocuklar, özellikle gelişim dönemlerinde öncelikle anneleri ile iletişim ve etkileşim içindedirler. Örneğin, dünyaya yeni gelen bebeğin yaşamının ilk aylarından başlayarak anne sıcaklığına büyük ölçüde duyarlı olduğu ve gereksinim duyduğu konusu yadsınmaz. Bu iletişim ve etkileşim süreçlerinde, gereksinim duyulan anne sevgisi, çocuğun bedensel gelişimi kadar psiko-sosyal gelişimi için önemli bir faktördür. Aynı zamanda, bu sevginin bebeğe/çocuğa dengeli, sürekli, tutarlı şekilde verilebilmesi, güçlü ve uyumlu bir kişilik gelişimi için de bir besin kadar önemlidir (Ekşi 1990, Öztürk 1995, Razon 1990).

Diğer taraftan anne ve çocuk ilişkisinde, çocuğun yaşamını ve dolayısı ile kişiliğini önemli bir şekilde etkileyen kavram ve davranış şekli ise “Anne Yoksunluğu” dur. En genel anlamda “çocuk için anne veya anne yerine geçecek kimsenin olmaması” demektir (Ekşi 1990). Literatürde de özellikle ilk yaşlardan itibaren farklı nedenlerle (yettiştirme yurtlarında yaşama, uzun süre hastanede yatma yada boşanma nedeni ile anne ile uzun süre birlikte olamama) annelerinden ayrı kalan çocuklarda kişilik ve uyum bozukluklarının daha fazla görüldüğü, fobi, depresyon gibi çeşitli ruhsal hastalıkların ortaya çıktığı belirtilmektedir (Ekşi 1990, Öztürk 1995, Yıldırım 1992).

Ancak günümüzde kadınlar dünya kuruluşundan bu yana sürdürdükleri annelik ve ev kadınlığının yanı sıra, ev dışında çalışarak üretim hayatına da katkıda bulunmaktadır (Oskay 1994). Nitekim, 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, Türkiye’de çalışan nüfusun %35.96’sını kadınlar oluşturmaktadır (Razon 1990, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü 1995). Bu bağlamda, annelerin çalışması nedeniyle çocukları ile gün içerisinde kısa süreli birlikte olmalarını ve çocuklar üzerindeki etkilerinin ne olduğu konusu güncellik kazanmaktadır.

Annenin çalışmasının çocuk üzerinde yaratacağı etkilerin olumlu veya olumsuz etkenlerinden şu şekilde söz edilmektedir; annenin çalışmaya başladığı dönemin çocuğun hangi gelişim aşamasına rastladığı, annenin çalışmasının ailede yarattığı sorunlar, annenin yaşı, eğitim düzeyi, annenin yokluğunda sağlanan bakımın türü ve özellikleri, bu bakımın sürekli ve dengeli olup olmaması, annenin eğitim anlayışı, çocuğu ile kurduğu ilişkinin türü. Diğer taraftan, çocuğu etkileyen faktörün, annenin ev dışında çalışma süresi ya da çocuğun bakıcı elinde büyümesi olmadığı, onu etkileyen faktörün annenin içtenliği, tutumu ve annenin çocukta uyandırdığı güven duygusu olduğu kabul edilmektedir (Ekşi 1990, Razon 1990, Öztürk 1995).

Ayrıca çocuğun ruhsal gelişimini etkileyen bir diğer önemli faktör ise ailedir. Ailenin yapısı, gelir durumu, çocuk sayısı, yaşanan yörenin gelişmişlik düzeyi, anne-babanın eğitim düzeyi, aile içi ilişkiler gibi etmenlerin çocuğun gelişimini her yönüyle etkilediği bilinmektedir (Kağıtçıbaşı 1980, Kağıtçıbaşı 1995, Uçman 1990). Özellikle ailenin içinde bulunduğu olumsuz sosyo-ekonomik koşullar, çocuğun her türlü gelişimini etkilediği gibi annenin de bir işte isteyerek yada istemeyerek çalışma zorunluluğunu getirmiştir (Aydın 1976, Bilen...).

Günümüzde de değişen yaşam koşulları doğrultusunda, çalışan anne oranının giderek artması, geleneksel yapı içinde yetişen annelerin iş yaşamı ile ev yaşamını birlikte sürdürmekte yaşadıkları sorunların yanısıra toplumumuzun bu yönde organize olmakta gecikmiş olması, anne-çocuk ilişkisini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Buna bağlı olarak, çocuklarda ortaya çıkabilecek ruhsal sorunlarda da artış olabileceği düşünülebilir. Bu nedenle annenin çalışmasıyla çocuklarda ortaya çıkabilecek ruhsal sorunların önlenmesi ya da en aza indirilmesi, koruyucu sağlık hizmetleri ile sağlanabilir.

Koruyucu Sağlık Hizmetleri alanında okul sağlığı konusunda toplum ruh sağlığı hemşiresinin de önemli bir rol üstlenmesi beklenmektedir. Bu nedenle toplum ruh sağlığı hemşirelerinin anne-çocuk ilişkisinin olumsuzluğuna bağlı çocukta ortaya çıkabilecek ruhsal sorunların önlenmesi ya da en aza indirilmesi için anne-çocuk ilişkisinin nasıl olduğu ve bu ilişkiyi etkileyebilecek çeşitli etmenlerin neler olabileceğinin de araştırılıp anlaşılması ve bu konuda annenin ya da ailenin gereksinim duyduğu alanlarda desteklenmesi sağlanmalıdır.

AMAÇ

Bu çalışma, İzmir İli Karşıyaka İlçesi'nde bulunan ilköğretim 3. sınıf öğrencilerinin ve ailelerinin özelliklerinin değerlendirilmesi, öğrencilerin anneleri ile olan ilişkilerini algılayışları ve etkileyen etmenlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Türü: Bu araştırma İzmir İli Karşıyaka ilçesinde bulunan ilköğretim 3. sınıf öğrencilerinin anneleri ile olan ilişkilerini algılayışları ve bu ilişkiyi etkileyen çeşitli etmenleri saptamak amacıyla, tanımlayıcı olarak planlanmış bir alan çalışmasıdır. İlköğretim 1. ve 2. sınıf öğrencilerin okula yeni başlamaları nedeniyle adaptasyon sürecinde olmaları, ilköğretim 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin adolesans çağına geçiş zorlukları göz önünde tutularak, anne-çocuk ilişkisine

en sağlıklı yanıtların ilköğretim 3. sınıf öğrencileri tarafından verileceği düşünülerek, araştırmaya ilköğretim 3. sınıf öğrenciler alınmıştır. Ayrıca çocuğun algıladığı anne-çocuk ilişkisini ortaya koyabilmesi için anneleri ölmüş ya da üvey annesi bulunan çocuklar araştırma kapsamına alınmamıştır.

Araştırmanın Yeri: Araştırma, İzmir İline bağlı Karşıyaka İlçesinde bulunan 8 ilköğretim okulunda yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni: 1997-1998 eğitim-öğretim yılında, Karşıyaka Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan ve Karşıyaka'da bulunan 57 adet ilköğretim okullarını gösterir listeden sosyo-ekonomik bölgelere göre ilköğretim okulları alfabetik olarak sıralanmıştır (Karşıyaka İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne Bağlı İlköğretim Okullarını Gösterir Liste, 1996). Bu okullarla yapılan telefon görüşmeleriyle saptanan, ilköğretim 3. sınıftaki kısmen gecekondü mahallelerinde bulunan 2713 öğrenci, gecekondü mahallelerinde bulunan 2183 öğrenci ve gecekondü olmayan mahallelerde bulunan 1973 öğrenci olmak üzere toplam 6869 ilköğretim 3. sınıf öğrencisi araştırma evrenini oluşturmuştur.

Araştırmanın Örnekleme: Araştırmada, olayın evrende görülme sıklığının bilinmediği durumlarda kullanılan formülden yararlanılmış (Bahar 1995) ve araştırma kapsamına alınacak 369 kişinin evreni temsil edeceği sonucuna varılmıştır (Bahar 1998).

Karşıyaka Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ilköğretim okullarında bulunan 6869 ilköğretim 3. sınıf öğrencilerinden %95 olasılıkla 369 kişilik örneklem seçiminde, önce okulların bulunduğu bölgelerin sosyo-ekonomik düzeyleri göz önüne alınarak, okul sayılarına göre tabakalı örneklem yöntemine başvurulmuştur. Belirlenen okul sayısı (8 okul) %13'lük orana göre 57 okulu temsil etmektedir. Daha sonra her bölgeden örneğe alınacak okul sayıları belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Araştırma Kapsamına Giren İlköğretim Okullarının, Bulunduğu Sosyo-Ekonomik Düzelere Göre Tabakalanması.

Tabaka No	Sosyo-Ekonomik Düzey	Okul Sayısı	Tabaka Ağırlığı	Örneğe Giren Okul Sayısı
1	Kısmen gecekondü Böl. (orta)	25	25/57=0,44	0,44 x 8= 3
2	Gecekondü Böl. (alt)	19	19/57=0,33	0,33 x 8= 3
3	Gecekondü Olm. Böl. (üst)	13	13/57=0,23	0,23 x 8= 2
Toplam		57		8 ilköğretim okulu

(57 okuldan %13'e göre)

Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile başlangıç kolonu 2 alınarak, okul listesinden (Karşıyaka İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne Bağlı İlköğretim Okullarını Gösterir Liste, 1996) araştırma kapsamına giren 8 ilköğretim okulunun isimleri belirlenmiştir. Son olarak bu ilköğretim okullarından telefon görüşmeleri ile saptanan 3. sınıf şubelerinden kura yöntemi ile belirlenen şubelerde bulunan tüm öğrenciler araştırma kapsamına alınmıştır. Böylece kısmen gecekondulu bölgelerinden 150 öğrenci, gecekondulu bölgelerinden 112 öğrenci, gecekondulu olmayan bölgeden 107 öğrenci olmak üzere örneklem sayısı olan 369 öğrenci araştırma kapsamına alınmıştır.

Verilerin Toplanması: Bu çalışmada, gerekli verileri toplayabilmek için 2 form kullanılmıştır. İlk form, araştırma kapsamına giren çocukların ailelerinin sosyo-demografik özellikleri ile ilgili bilgileri toplayabilmeyi amaçlayan ve araştırmacılar tarafından geliştirilen 25 sorudan oluşan bir soru formudur. İkinci form ise, çocukların anne-çocuk ilişkisini değerlendirebilmek amacıyla Connecticut Üniversitesi'nde, Rohner, Saavedra ve Granum (1980) tarafından geliştirilen Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ), geçerlik ve güvenilirlik çalışması ülkemizde Erdem (1990) tarafından yapılan ve Polat (1988) tarafından Türkçe'ye çevrilen Aile Kabul-Red Ölçeği (Çocuk Formu)'dur. Bu ölçek, anne-çocuk ilişkisini 60 madde ile 4 ayrı alt ölçek halinde değerlendirme yapacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu alt ölçekler: Sevgi (20 madde), Saldırganlık-kin (15 madde), İlgisizlik-ihmal (15 madde) ve Ayrıştırılmamış reddetme (10 madde) olarak adlandırılır. Genel olarak her madde, çocuğun davranışsal, bilişsel ya da duygusal gelişimini ve kişilik işlevlerini etkileyen anne-çocuk ilişkisini nasıl algıladığını belirlemektedir (Öner 1994).

Erdem (1990), bu ölçeğin geçerlik güvenilirlik çalışmasını 9-10 yaş grubunda yapmış ve ölçeğin toplam 60 maddesi için Cronbach α katsayısını 0.95 olarak bulmuştur. Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam ve alt ölçekler arasındaki korelasyon değerleri ise şöyledir: Sevgi alt ölçeği için $r=0.87$, Saldırganlık-kin alt ölçeği için $r=0.90$, İlgisizlik-ihmal alt ölçeği için $r=0.90$, Ayrıştırılmamış reddetme alt ölçeği için ise $r=0.85$ 'tir (Erdem 1990).

Bu araştırma sonuçlarına göre ise, ölçek toplamı 60 madde için Cronbach α katsayısı 0.94 olarak bulunmuştur. Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam ve alt ölçekler arasındaki korelasyon değerleri ise; Sevgi alt ölçeği için $r=0.87$, Saldırganlık-kin alt ölçeği için $r=0.74$, İlgisizlik-ihmal alt ölçeği için $r=0.90$, Ayrıştırılmamış reddetme alt ölçeği için ise $r=0.62$ olarak bulunmuş olup, $p<0.01$ düzeyinde pozitif korelasyonlar saptanmıştır.

Aile Kabul-Red Ölçeği, alt ölçeklere ayrılmaksızın bir bütün halinde uygulanır. Ölçeği uygularken, çocuklardan her soru için “Hiçbir zaman doğru değil” (1), “Nadiren doğru” (2), “Bazen doğru” (3), “Hemen hemen her zaman doğru” (4) seçeneklerden birini işaretlemeleri istenir. Yukarıda belirtildiği gibi puanlama her madde için 1 ile 4 arasında değişmektedir. Ölçekte 27 adet tersine çevrilmiş madde vardır. Bu maddeler çocukların kalıplaşmış yanıt eğiliminde olabileceği düşünülerek tersine çevrilmiştir. Bu maddelerde puanlama, “Hiçbir zaman doğru değil” yanıtına (4), “Nadiren doğru” yanıtına (3), “Bazen doğru” yanıtına (2) ve “Hemen hemen her zaman doğru” yanıtına (1) puan verilerek yapılır. Aile Kabul-Red Ölçeğinde; Sevgi alt ölçeğinin min=20, max=80, Saldırganlık-kin alt ölçeğinin min=15, max=60, İlgisizlik-ihmal alt ölçeğinin min=15 max=60 ve Ayrıştırılmamış reddetme alt ölçeğinin min=10 max=40’tır. Aile Kabul-Red Ölçeği’nden elde edilen genel toplam puanın min=60 max=240’tır. Aile Kabul-Red Ölçeği’nden elde edilen genel toplam puan 4 alt ölçeğe göre, dört farklı düzeyde algılanan reddedilme grubunu oluşturmaktadır. **Bu gruplar: 1) Düşük red grubu (67 puan ve alt), 2) Orta düzeyde düşük red grubu (68-92 puan arası), 3) Orta düzeyde yüksek red grubu (93-116 puan arası), 4) Yüksek red grubu (117 puan ve üstü) dur. Ölçeğin genel toplam puanı 60 ile 240 arasında sınırlandırılmıştır. Yüksek puan, yüksek düzeyde reddetmenin algılandığını gösterir** (Erdem 1990, Öner 1994).

Araştırma verileri, 1.12.1997-30.1.1998 tarihleri arasında, araştırmacılar tarafından, İzmir Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden ve okul idarelerinden gerekli yazılı izin alınmak suretiyle anneler ve öğrencilerden anket yöntemiyle toplanmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi: Araştırma verilerinin analizinde yüzdelik, t-testi, varyans analizi ve ileri analizler için Duncan testi kullanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamına alınan çocukların yaş ortalaması 8.90 ± 0.60 tır. Baykara ve ark. (1992)’nin ilkokul dönemi çocukları üzerinde yaptıkları bir araştırmada, ruhsal belirti açısından kliniğe başvuran çocukların yaş ortalamasının 8.92 ± 1.39 , başvurmayan çocukların ise 9.26 ± 1.67 olduğu ve yaş grupları açısından 8-9 yaşlarındaki çocukların daha fazla çocuk psikiyatrisi kliniğine getirildiği saptanmıştır (Baykara ve ark. 1992). Ayrıca Aydın’ın (1976) anneleri çalışan ve çalışmayan iki grup çocukta davranış özelliklerini incelediği araştırmasında, araştırma örneklemini yaş ortalaması 9.1 olan ilkokul 3. sınıf öğrencileri oluşturmuştur (Aydın 1976). Bu bulgular ile araştırma bulguları benzerlik göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre çocukların %50.68'i kız, %49.32'si ise erkektir. Erdem'in (1990) yaptığı Aile Kabul-Red Ölçeği'nin yapı geçerliliği çalışmasında, cinsiyetlere göre dağılımda %49.12 kız, %50.88 erkek çocuk oranı ile bir zıtlık göstermektedir (Erdem 1990).

Araştırmada çocukların büyük çoğunluğu (%86.72) ailede 1. ve 2. çocuk olarak bulunmaktadır. 3. çocuk ve üzeri oranı ise (%13.28) oldukça azdır. Aydın ve ark. (1992)'nin 9-14 yaş grubu çocuklarda stres verici yaşam olaylarını incelemek üzere İzmir Metropolü'nde yaptıkları araştırmada, çocukların büyük çoğunluğunun birinci ve ikinci çocuk olduklarını saptamışlardır (Aydın ve ark. 1992). Bu sonuç ile şimdiki araştırma sonuçları birbirine paralellik göstermektedir.

Araştırma, üç sosyo-ekonomik düzeyi (SED) temsil eden bölgelerde yapılmıştır. Çocukların okulunun bulunduğu bölgelere göre en fazla kısmen gecekondü bölgesinde (%40.65) daha sonra da gecekondü bölgesinde (%30.35) yer aldığı saptanmıştır. Erdem (1990)'in Aile Kabul-Red Ölçeği'nin yapı geçerliliği çalışmasında belirlediği sosyo-ekonomik veriler ile Aydın'ın (1976) İzmir Merkez ilçede bulunan 16 ilkokulda yapmış olduğu araştırmada, saptadığı aşağı SED' de bulunan okullarda okuyan çocukların oranı (%31.25), bu araştırma verileri ile paralellik göstermektedir (Erdem 1990, Aydın 1976).

Araştırma kapsamına giren çocukların annelerinin yaş ortalaması 33.43±5.22 olarak bulunmuştur.

Araştırmada, ilkokul mezunu annelerin (%57.18) çoğunlukta olduğu görülmektedir. Annelerin okuma-yazma oranı ise %96.75 olarak bulunmuştur. Ekim 1992'de gerçekleştirilen Hane Halkı İşgücü Anketi'ne göre ülkemiz genelinde okuma-yazma oranı %72.9 olarak belirlenmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 1995). Bu araştırmada oranın yüksek olması, araştırmanın yapıldığı bölgeye bağlanabilir.

Annelerin %20.05'i çalışmakta, %79.95'i ise çalışmamaktadır. Çalışmayan anne oranının %79.14'nü ev hanımları, %0.81'i emekli olan anneler oluşturmaktadır. 1992 Ekim ayı Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre işgücünde olan nüfusun yaklaşık %30.9' unu kadınlar oluşturmaktadır (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü 1995). Araştırmamızda çalışan annelerin oranı, işgücünde olan kadın nüfusu oranından düşük bulunmuştur.

Araştırma kapsamına alınan ailelerin yarıdan fazlası (%59.89) 2 çocukludur. Araştırmada, ailelerin ekonomik durumları incelendiğinde; yarıdan fazlasının (%53.39) gelirlerinin giderlerine göre az olduğu saptanmıştır. Ayrıca, araştırmada çalışan annelerin (%20.05) oranı düşük bulunmuştur. Araştırmada çalışmayan annelerin (%79.95) çoğunlukta

olması, gelir gider dengesini olumsuz yönde etkileyebileceğini düşündürmektedir.

Araştırmada, annelerin çocuklarına zaman ayırma durumlarına bakıldığında; %83.74 gibi büyük çoğunluğu çocuklarına zaman ayırırken, %16.26'sı da zaman ayırmamaktadır. Çocuklarına zaman ayırmayan annelerin ise %33.33' ü çalışan, %66.67' si çalışmayan annedir. Bu bulgulara göre annelerin bir işte çalışmasının çocuklarına zaman ayırmalarında etkili olmadığı söylenebilir. Annelerin çocuklarına ayırdıkları ortalama süre ise 4.63 ± 4.16 saat olarak saptanmıştır.

Araştırma verileri doğrultusunda, çalışan annelerin çocuk bakımını üstlenen kişi veya kuruluşlar incelendiğinde, en yüksek oranla (%41.89) çocukların aile büyükleri (anneanne, babaanne, dede, teyze, kuzen gibi akrabalar) tarafından bakıldığı, çocukların %24.32 'sinin ise evde tek başına kaldıkları saptanmıştır. Razon'a göre, çalışan annelerin çocuk bakımında başvurdukları yöntemler arasında çocuk bakımının bir büyük anne veya yakın akrabaya devredilmesi en uygun yöntem iken, okul çağı çocuğu için, yaşı küçük olan veya evde yalnız kalmaya hazır olmayan büyük çocuğun evde tek başına bırakılması yanlış bir yöntemdir (Razon 1990).

Tablo 2' de çocukların Aile Kabul-Red Ölçeği Genel Toplam ve Alt Ölçek Puan Ortalamalarının dağılımı incelendiğinde; en yüksek alt ölçek puan ortalamalarının sırasıyla Sevgi ($\bar{X} = 34.57 \pm 13.44$), İlgisizlik-ihmal ($\bar{X} = 24.35 \pm 7.54$), Saldırganlık-kin ($\bar{X} = 22.38 \pm 6.95$) ve Ayrıştırılmamış reddetme ($\bar{X} = 16.39 \pm 5.10$) alt ölçekleri olduğu, **genel toplam puan ortalamasının ise 97.69 ± 27.00 olduğu saptanmıştır** (Tablo 2). Erdem' in (1990) Aile Kabul-Red Ölçeği'nin geçerlilik ve güvenirlik çalışmasında ise, genel toplam puan ortalaması 91.86 ± 25.07 olarak bulunmuştur (Erdem 1990). Araştırmada, Aile Kabul-Red Ölçeği'nin toplam puan ortalaması, Erdem' in (1990) yaptığı araştırmanın toplam puan ortalaması ile benzerlik göstermekte olup, Karşıyaka'da bulunan ilköğretim okulları 3. sınıfta okuyan çocuklar için elde edilen bu sonuç, çocukların anneleri için **orta düzeyde red algıladıklarını hatta bu değer yüksek redde yakın bir değer olduğunu ortaya koymaktadır.**

Çocukların Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam puanlarının, red gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; çocukların en fazla oranda (%47.15) orta düzeyde anne-baba reddi algıladıkları ve bu değer yüksek redde yakın bir değer olduğu saptanmıştır. Ölçekte de bu anlatım "orta düzeyde yüksek red" olarak ifade edilmektedir. Ayrıca yalnızca %7.86 oranında algılanan düşük anne-baba reddi bulunmasına karşın, yaklaşık 4 katı oranında (%28.46) çocuk yüksek anne-baba reddi algılamaktadır (Tablo 3).

Tablo 2. Çocukların Aile Kabul-Red Ölçeği Toplam ve Alt Ölçek Puan Ortalamaları (N= 369)

Aile Kabul-Red Ölçeği Genel Toplam ve Alt Ölçekler	\bar{X}	Min.	Max.	SS
1. Sevgi	34.57	20.00	79.00	13.44
2. Saldırganlık ve kin	22.38	15.00	51.00	6.95
3. İgisizlik ve ihmal	24.35	15.00	44.00	7.54
4. Ayrıştırılmamış reddetme	16.39	10.00	32.00	5.10
Genel Toplam	97.69	60.00	170.00	27.00

Erdem'in (1990) Aile Kabul-Red Ölçeği ile ilgili araştırmasında ise, çocukların en fazla oranda (%55.52) orta düzeyde düşük anne-baba reddi algıladıkları belirtilmiştir. Ayrıca %7.56 oranında çocuk, düşük anne-baba reddi algılarken, bunun 2 katı sayıda (%14.82) çocuk yüksek anne-baba reddi algıladıkları belirtilmiştir (Erdem 1990).

Tablo 3. Çocukların Aile Kabul-Red Ölçeği Genel Toplam Puanlarının, Red Gruplarına Göre Dağılımı. (N= 369)

GRUPLAR	Puan	Sayı	%
1. Düşük red	67 ve altı	29	7.86
2. Orta düzeyde düşük red	68-92	61	16.53
3. Orta düzeyde yüksek red	93-116	174	47.15
4. Yüksek red	117 ve üstü	105	28.46
Toplam		369	100.00

Tablo 4'te, çocukların Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam puan ortalamalarının, çocuklar ve annelerinin bazı sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımları görülmektedir. 10 yaş ve üzeri çocuklarda Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam puan ortalaması en yüksektir. Yapılan ileri analizde de bu fark anlamlı olarak bulunmuştur (Tablo 4). Bu sonuç, çocukların yaşları arttıkça ortaya çıkabilecek adolesans çağı sorunlarına bağlanabilir.

Erkek çocuklarda Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam puan ortalaması, kızlara nazaran daha yüksektir (Tablo 4). Başka bir deyişle, erkek çocuklar tarafından algılanan aile reddi, kız çocuklarına göre daha fazladır. Erdem (1990), yaptığı çalışmada erkek çocukların kız çocuklarına göre daha fazla ailevi red algıladıklarını saptamıştır (Erdem 1990). Bu araştırma bulguları, yapılan araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir.

Araştırmada, ailede 3. çocuk ve üzeri olan çocukların Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam puan ortalaması, ailede birinci ve ikinci çocuk olma durumlarından daha yüksek bulunmuştur. Yapılan ileri analizlerde de bu farkın anlamlı olduğu gözlenmiştir (Tablo 4). Bu sonuca göre, ilk çocuklarda algılanan aile reddi de artmaktadır.

Kağıtçıbaşı (1978), Türkiye'de çocuğun değerini ortaya koyduğu araştırmasında [Value Of Child (VOC)], ailede çocuk sayısının artmasının, çocuklara verilen psikolojik değer azalmasına sebep olduğunu vurgulamıştır (Kağıtçıbaşı 1980). Bu saptama, araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Tablo 4. Çocukların Aile Kabul-Red Ölçeği Genel Toplam Puan Ortalamalarının, Çocuklar ve Annelerinin Bazı Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı.

	\bar{X}	SS	F	P
Çocuğun Yaşı				
8 Yaş	96.29	25.59		
9 Yaş	95.41	25.60	F=9.67	0.01
10 Yaş ve üzeri	115.23	32.60		
Çocuğun Cinsiyeti				
Kız	93.72	25.14	t =-2.89	0.01
Erkek	101.77	28.28		
Ailede Kaçınıcı Çocuk Olma Durumu				
1. Çocuk	96.39	25.58		
2. Çocuk	94.99	26.15	F=6.46	0.01
3. Çocuk ve üzeri	110.31	31.23		
Annelerin Eğitim Düzeyi				
Okur-Yazar Değil	118.17	37.17		
İlkokul	102.72	27.96	F=11.46	0.01
Ortaokul/Lise	89.73	21.91		
Yüksekokul/Fakülte	81.67	16.80		
Ailenin Gelir Düzeyi				
Gelir-Gidere Göre Az	98.25	26.99		
Gelir-Gider Dengeli	92.46	25.02	F=5.53	0.01
Gelir- Gidere Göre Yüksek	101.90	27.93		
Ailenin Çocuk Sayısı				
1 Çocuk	92.72	25.72		
2 Çocuk	96.25	26.18	F=3.46	0.05
3 Çocuk ve üzeri	103.48	28.73		
Annelerin Çocuklarına Zaman Ayırma Durumu				
Evet (Zaman Ayırıyorum)	95.83	25.59	t=-2.66	0.01
Hayır (Zaman Ayırmıyorum)	107.30	31.45		

Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam puan ortalaması, anneleri okur-yazar olmayan ve anneleri ilkokul mezunu olan çocuklarda aile reddi, Ortaokul/Lise ve Yüksekokul/Fakülte mezunu annelerin çocuklarından daha yüksek olarak bulunmuştur (Tablo 4). Okur-yazar olmayan ve ilkokul mezunu olan annelerin çocuklarının, daha fazla aile reddi algıladıkları düşünülmektedir. Başka deyişle, annelerin eğitim düzeyinin artması, anne çocuk ilişkisini olumlu yönde etkilemektedir.

Baykara ve arkadaşlarının (1992), ilkokul dönemi çocuklarında yaşam olayları ile ruhsal belirti ilişkisini inceledikleri çalışmada çocuklarındaki ruhsal belirti için kliniğe başvuran annelerin eğitim düzeylerinin başvurmayan annelerden daha yüksek olduğu, ayrıca eğitilmiş anne babanın çocuktaki belirtileri fark etmesi ve uygun çareler aramasının daha sık görüldüğü belirtilmiştir. Bu araştırma bulguları, yapılan araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir.

Tablo 4'te Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam puan ortalaması, gelir-gider dengeli olan ailelerin çocuklarında en düşük olarak bulunmuştur. Yapılan ileri analiz sonuçları da bu doğrultudadır. Bu duruma göre, ailelerde gelir ve giderin dengeli olması, anne-çocuk ilişkisini de olumlu yönde etkilemektedir.

Baykara ve arkadaşlarının (1992), ilkokul çocuklarında yaşam olayları ile ruhsal belirti ilişkisini karşılaştırdıkları çalışmada, aile gelirinin azlığının, yaşam olayı ortanca puanını ve çocuğun ruhsal sorununu artırıcı bir etmen olduğu vurgulanmıştır.

Aydın ve arkadaşlarının (1991) da 9-14 yaş grubu çocuklarda stres verici yaşam olaylarını inceledikleri çalışmada, 63 adet yaşam olayı arasında "önemli ekonomik güçlük" olayının çocuklar için 38. sırada yer alan, stres verici bir yaşam olayı olduğu saptanmıştır.

Yukarıda sözü edilen araştırma sonuçları, bu çalışmada elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Araştırmanın verileri doğrultusunda, ailelerin çocuk sayıları arttıkça, çocukların Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam puan ortalamaları da artış göstermektedir (Tablo 4). Bu bulgu doğrultusunda, ailelerin çocuk sayıları arttıkça çocuklar tarafından algılanan aile reddinin de arttığı düşünülmektedir.

Baykara ve arkadaşlarının (1992) ilkokul çocukları üzerinde yapmış oldukları çalışmada, çocuğun çok kardeşinin olmasının (ailede çocuk sayısının fazlalığı) çocuğun daha fazla olumsuz olay yaşammasına neden olabileceği belirtilmiştir.

Kağıtçıbaşı (1978)'nin Türkiye'de çocuğun değeri ile ilgili yapmış olduğu araştırmada da çok çocuklu ailelerde, çocuğun aileye sağladığı maddi yarar bakımından değer taşıdığını, ancak psikolojik değerinin kaybolduğunu belirtmiştir (Kağıtçıbaşı 1980). Bu araştırma bulguları, yapılan araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir.

Aile Kabul-Red Ölçeği genel toplam puan ortalaması, çocuklarına zaman ayırmayan annelerin çocuklarında, zaman ayıranlara göre daha yüksek bulunmuştur (Tablo 4). Bu bulguya göre, çocuklarına zaman ayırmayan annelerin çocuklarının, zaman ayıranların çocuklarına göre daha fazla aile reddi algıladıkları söylenebilir. Diğer bir ifade ile, çocuklara zaman ayrılması, anne-çocuk ilişkisini olumlu yönde etkilemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları doğrultusundaki öneriler;

Çocukların, anneleri ile olan ilişkilerini orta düzeyde, ancak üst sınıra yakın red algılamalarının saptanması; çocukların anneleri ile ilişkilerinde sorun olan konuların belirlenmesi için araştırmaların yapılması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu araştırmalar, anne ve çocukları kapsayacak şekilde planlanmalı ve belli aralarda düzenli bir şekilde yapılmalıdır. Böylece farklı yaş gruplarını da kapsayacak olan araştırmalar; anne-çocuk ilişkisinin olumlu yönde gelişmesini sağlayacak, çocukların sağlıklı büyümesine katkıda bulunacak, çocuğa ve aileye yönelik daha etkin politika ve programlar oluşturulmasını sağlayacaktır.

Araştırmada; yaşı küçük olan çocuklara göre büyük olanlarda, erkek çocuklarda, ailede üçten fazla büyük kardeşi olan çocuklarda, annesi okur-yazar olmayan çocuklarda, ekonomik durumu iyi olan ailelerde, kardeş sayısı fazla olan ailelerde ve çocuklarına yeterince zaman ayıramayan annelerde, anne çocuk ilişkisinin olumsuz yönde algılanması nedeniyle ailelere, çocuklara ve öğretmenlere yönelik eğitim programlarının bu faktörler göz önünde tutularak planlanması önerilmektedir.

Eğitim programlarında çocuğun biyo-psiko-sosyal bir varlık olduğu, çocuğun farklı yaşlardaki gelişim özellikleri ve duygusal gereksinimleri, çocuğa zaman ayırmanın, onun ruh sağlığının korunması ve gelişimi için ne kadar önemli olduğu anlatılmalıdır. Bu eğitim programlarında kitle iletişim araçlarından, okul-aile birliği ve çeşitli dernek etkinliklerinden, sağlık merkezlerinden, halk eğitim merkezleri eğitim programlarından ve eğitim düzeyi düşük bireylerin anlayabilecekleri şekilde yazılmış, resimlendirilmiş ana-baba el kitaplarından yararlanılması sağlanmalıdır.

Diğer yandan çocuğun okulda da ruh sağlığının korunması, geliştirilmesi ve ruhsal sorunlarının giderilmesi için, temel sağlık hizmetleri ile okul sağlığı hizmetlerini yürüten disiplinler arasında iletişim ve işbirliği sağlanmalı, toplum ruh sağlığı hemşireliğine de yer verilmelidir. Türkiye’de Toplum ruh sağlığı hemşireliği kapsamında **“Okul sağlığı hemşiresi”** kavramının yerleşmesi ve işlerlik kazandırılması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Aydın C (1976). Anneleri çalışan ve çalışmayan iki grup çocukta davranış özellikleri, uzmanlık tezi, E.Ü. İzmir.
2. Aydın C, Efendi H, Altıparmak M (1992). 9-14 Yaş grubu çocuklarda stres verici yaşam olayları, 1992, Çocuk Ve Ergen Psikiyatrisi Günleri Kongresi Kitabı, İzmir, 25-28 Nisan, 370-381.
3. Bahar Z (1995). Araştırmaya Giriş, E.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu, yüksek lisans ders notları, İzmir.
4. Bahar Z (1998). Halk Sağlığı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu (Özel Görüşme).
5. Baykara A, Miral S, Hayran R (1992). İlkokul dönemi çocuklarında yaşam olayları ve ruhsal belirti ilişkisinin kıyaslanması, 1992 Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Günleri Kongresi Kitabı, İzmir, 25-28, Nisan, 383-392.
6. Bilen M (...). Sağlıklı insan ilişkileri, geliştirilmiş 5. Basım, Ankara: Armoni Ltd. Şti., 201-221.
7. Ekşi A (1990). Çocuk, genç, ana-babalar, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul:11-81.
8. Erdem T (1990). The validity study of turkish form of Parental Acceptance Rejection Questionnaire. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Ü. Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul.
9. Kağıtçıbaşı Ç (1980). Türkiye’de çocuğun değeri, gelişme ortamı ve alınması gereken önlemler. Psikoloji Dergisi, Sayı:10, Haziran, 26-30.
10. Kağıtçıbaşı Ç (1995). Kültürler arası bir perspektiften aile ana-babalık ve çocuk gelişimi araştırmaları. Türk Psikoloji Bülteni, Sayı:3, 72 Ofset Basımevi, Ankara, Kasım, 25-27.
11. Karşıyaka İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’ne Bağlı İlköğretim Okullarını Gösterir Liste (1996).
12. Kavaklı A (1992). Çocukluk yaşlarında büyüme ve gelişme, 1. Basım, Hilal Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 16-226.
13. Oskay Ü (1994). Çalışan kadının Türk toplum yaşamında konumu. Sosyoloji Dergisi, Sayı. 5, E.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İzmir, 111-124.
14. Öner N (1994). Türkiye’de kullanılan psikolojik testler, Boğaziçi Ü. Matbaası, İstanbul, 543-546.
15. Öztürk O (1995). ruh sağlığı ve bozuklukları, 6. Basım, Mediko Mat. Basım-Yayımlar San. Tic.ve Ltd. Şti., Ankara, Ekim, S:69-446.
16. Razon N (1990). Ana Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 215-222.

17. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1995). İstatistiklerle kadın, Yayın No:1712, Ankara, Mart.
18. Uçman P (1990). Ülkemizde çalışan kadınlarda stresle başa çıkma ve psikolojik rahatsızlıklar, Psikoloji Dergisi, Cilt:7, Sayı:24, Ocak , 58-71.
19. Yalın A (1996). Çocuğun ruhsal gelişimi. Nöroloji, Nöroşirürji-Psikiyatri Dergisi, Sayı:3, Cilt:1, Ankara, Nisan, 200-202.
20. Yıldırım Z (1992). İstanbul bölgesi 0-3 yaş grubundaki çocuklarda anne yoksunluğunun çocuğun büyüme-gelişimi üzerine etkisi, yüksek lisans tez özeti, Hemşirelik Bülteni, Cilt:VI, Sayı:25-26, İstanbul, 63-64.